

DOSYA-DERLEME**ÜNİVERSİTE: ÖZGÜRLÜK,
ÖZERKLİK VE MALİ KAYNAKLAR**

İzzettin ÖNDER*

ÖZET

Üniversite, tarihin hemen her aşamasında ve tüm toplumlarda hakim güçlerce denetlenegelmiştir. Bunun bir nedeni, bilimsel gelişmeler karşısında yaşanacak olan alan ve hakimiyet kaybı korkusu; diğer nedeni ise, birincisinin tam tersine, bilimsel gücü hakimiyet altına alarak topluma ve karşıt güçlere yönelik hegemonik ilişki kurmaktır. Her iki dürtüde de bilimsel alan ideolojik olarak kullanılmakta ve hatta yönlendirilmektedir.

Bilimsel gücün toplumsal yarar doğrultusunda kullanılmasının en önemli güvencesi, söz konusu kurumların görece en bağımsız olan kamusal finansman yöntemine dayandırılması ile olası görülmektedir. Günümüzde, Yeni Dünya Düzeni politikaları çerçevesinde toplumlara dayatılan eğitimin özelleştirilmesi görüşünün arkasında, bu kurumları mali baskı altına alarak, özerk bilimsel çalışma ortamından uzaklaştırmak ve böylece bir yandan sermayelerarası mücadelelerde tekelci yapılanmayı kolaylaştırıcı güç oluşturma aracına, diğer yandan da toplum üzerinde sermayenin hegemonik ilişki kurmada etkili ideolojik aygıtına dönüştürmektir. Oysa tüm bu gelişmeler ne sermaye etkinliğine, ne demokratik toplumsal yapıların oluşturulmasına, ne de bilimsel potansiyellerin tam olarak kullanılmasına olanak sağlar. Bu nedenle, üniversitelerin özerkliğinin sağlanması bilimsel özgürlük açısından fevkalade önemlidir. Söz konusu özerkliğe giden en etkili yol ise, bu kurumların finansman yöntemleridir.

GİRİŞ

Üniversite, bir kurum olarak, eğitim zincirinin son halkasında yer alıyor olmakla beraber, bu zincirin diğer halkalarından çok farklı bir toplumsal işleve sahip bulunmaktadır. Bu nedenle, üniversite kurumu tüm toplumların ve güç odaklarının hem ulaşmaya, hem de denetlemeye çalıştığı bir kurumdur. Üniversite, bir yönü ile, eğitimin son halkasında bireye meslek eğitimi veren bir kurum olmakla beraber, eğitim yöntemi açısından meslek yüksek okulundan ayrılır. Meslek yüksek okulu, toplumda var olan mesleklere, bunların işlevlerini ve alternatiflerini sorgulamadan, teknik eleman yetiştirir. Meslek yüksek okulları bu işlevi yerine getirirken topluma hiçbir yenilik ya da alternatif sunmadan, var olan durumun devamını sağlamaya çalışır. Bu nedenle, meslek yüksek okulları ülkenin standart eğitim hiyerarşisi içinde yer alır ve bunların hakim güçler tarafından yakın izlemeye alınması söz konusu değildir.

Bir yandan eğitim zincirinin son halkasını oluşturan yönü ile temel eğitim kademesinden farklılaşan, diğer yandan da var olan mesleklere standart eleman yetiştirme dışında ve ötesinde işlev yüklenme yönü ile meslek yüksekokullarından ayrılan üniversiteler, hemen her toplumda güçlü çıkar çevreleri ve siyasiler tarafından denetim ve gözetim altına alınmaya çalışılan kurumlardır. İşte bu nedenle, üniversiteler tartışılırken, üniversitelerin toplumsal işlevleri ve bunların hakim güçlerce denetlenmesi olgusu yani üniversite özerkliği kavramı konunun odağını oluşturur.

BİR AZ TARİHÇE

Günümüz koşullarında üniversite kurumunu incelemeye önce, çok genel hatlarla bilimsel faaliyetlerin ana

* Prof.Dr., Öğretim Elemanları Sendikası (ÖES) Başkanı

gelişme çizgisine bir göz atmak yararlı olur diye düşünüyorum. Çok fazla da gerilere gitmeden şunu saptayabilmekteyiz ki; kilise hakimiyetindeki dönemlerde akli bilimler reddediliyor ve kilise kurumunun toplum gözünde güvenilirliğini sarsan bilimsel faaliyetler engizisyon baskısı altında tutuluyordu.

Kilise hakimiyetinin zayıfladığı ve ekonomik güç ve faaliyetlerin yükselerek kilise dışı çevrelerde yoğunlaşmaya başladığı dönemlerde ekonomik çıkarlara hizmet amacı ile bilimsel faaliyetler kilise taasubundan kurtarılmıştır. Bilimsel faaliyetlerin serbestleştirildiği bu dönemde sermayenin önünde çok geniş bir bakir alan bulunduğundan ve sermaye içi çatışmanın henüz bulunmadığından dolayı, gerçekten bilimsel gelişmeler görece bir özgürlük içinde yürütülebiliyordu. Sermayenin yoğun emeğe gereksinim duyduğu fordist üretim süreçlerinin devreye girdiği dönemlerde ise, devlet yoğun olarak eğitim faaliyeti içine çekildi. Emeğin üretimi ve nitelik kazandırılması faaliyetinin devlete verilmesi, söz konusu amaca yönelik maliyetlerin sosyalize edilerek, tüm topluma yayılması anlamına geliyordu (O'Connor, 1973).

Henüz yoğun teknolojinin kullanılmadığı ve sermaye içi çatışmanın çok derinleşmediği dönemlerde, eğitim faaliyetleri tüm sermayeye eşit düzeyde avantaj sağlıyordu. Bu dönem, üniversiteler için de oldukça liberal ve özgür dönem olarak anılabilir. Neo-klasik teorisinin eğitim hizmetlerine "beşeri sermaye" üretim alanı olarak bakması da böyle bir tarihsel zaman kesitine denk düşer (Örneğin, Becker, 1975 ya da Blaug, 1972 gibi).

Eğitim hizmetlerini beşeri sermaye üretim alanı olarak ele alan neo-klasik teoriye göre eğitim hizmeti de piyasa koşullarına göre üretilir. Bunu sağlamanın yolu da piyasa tercihlerini eğitim hizmeti talebine yansıtılmaktan geçer. Piyasa talebi iki kanaldan eğitim hizmetlerine yansıtılmaktadır. Bunlardan birincisi, hizmetten yararlananların ödedikleri "harç" payıdır. Öğrenci harcı, açıktır ki, öğrencinin üniversite eğitiminden elde ettiği meslek becerisi ile ileride sağlayacağı potansiyel kazancı yansıtmaktadır. Diğer taraftan üniversite bütçesine devlet katkısının ise, toplumun eğitim hizmetinden sağladığı dışsal yararı yansıttığı varsayılır. Böylece, ikili gelir kaynağından beslenen üniversite bütçesi teknik olarak "katma bütçe" olarak karşımıza çıkar (Musgrave-Musgrave, 1989, Stiglitz, 1988).

Kapitalist birikim süreci sonucunda sermayenin olgunlaşması ile iki ciddi konu ortaya çıktı. Bunlardan birincisi, sermayenin organik bileşiminin bir sonucu olarak, üretimde sermaye-emek bileşiminin değişmesidir. Günümüzde sermayenin ulaştığı teknolojik düzey, üretim aşamasında eskiden olduğu gibi yoğun emek kullanımını gerektirmemektedir. Kapitalist birikimin bu aşamasında kaynaklar ve kar hadleri sıkışırken, sermayeler arası rekabet ve bu bakımdan önemli olan teknolojik atılım çabası ise ikinci ciddi sorun olarak karşımıza çıkmış buluyor.

Bugün atıl sermaye teknolojiye yönelmiş ve bu yönü ile diğer sermaye alanları ile ciddi bir mücadeleye girmiş bulunmaktadır. Yeni Dünya Düzeni'nin iktisat teorisi ve politikası alanına yansıyan "arz yanlı iktisat politikaları" söylemi böyle bir gelişmenin sonucudur. Arz yanlı iktisat söylemi ile sermayenin devletten talebi, sermaye üzerindeki yüklerin azaltılması ve sermayeye yönelik olanakların artırılmasıdır (Amin, 1999). Devletin küçültülmesi, özelleştirme ve küreselleşme v.b. gibi tüm politik yansımaların temel dinamiği sermayenin ulaştığı organik bileşim düzeyi, değişen üretim teknikleri ve gerileyen kar hadleridir.

Sermaye dokusunun bu görüntüsü günümüz üniversitesini de şekillendirmekten geri durmamaktadır. Diğer bir deyişle, sermaye dokusundaki bu değişiklik günümüzde kaçınılmaz olarak kendi çıkarı doğrultusunda sermayenin üniversiteye bakış açısını ve onu denetleme yöntemini değiştirmiştir (Gürüz ve diğerleri, 1994).

Çok çeşitli araçlar arasında üniversite üzerindeki etkili denetim aracı, mali kaynaklar yolu ile sağlanan denetimdir. Üniversite özerkliği konu edilirken mali kaynaklar ve finansman meselelerine girilmesinin mantığı, üniversite üzerindeki etkili denetimin mali denetim olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, tarih boyunca üniversite üzerinde uygulanmış olan idari ya da hukuksal denetim yöntemleri yanında, ekonominin şekillenmesine uygun olarak geliştirilen üniversitelerin ticarileştirilmesi projesi bu konudaki en son ve en etkili bir politika gibi görülmektedir.

GÜNÜMÜZDE DURUM

Üniversite, sermaye açısından, son yarım yüzyıldaki eleman yetiştirme işlevini zaman içinde yitirmekte, bunun yerine araştırma işlevi ile önem kazanmaya başlamış bulunmaktadır. Nitelikli emek üretme döneminde tüm sermaye çevresine yarar sağlayan üniversite, günümüzde teknoloji üretim kapasitesi ile sermayeler arasındaki rekabeti kızıştırmaktadır. Sermayeler arasındaki savaş teknoloji alanına doğru kaydırıldıkça, üniversiteler ve bunlara bağlı araştırma kurumları sermaye hakimiyetine doğru sürüklenmektedirler. Emek-yoğun üretim aşamasından farklı olarak, teknoloji-yoğun üretim aşamasında üniversite ve araştırma kurumlarının sermaye ile ilişkisi objektif olmaktan çıkmakta ve birebir ilişkiye dönüşmektedir. Zira, böylece bir grup sermaye bir alandaki teknoloji üretimine hakim olarak, aynı alandaki diğer grup sermayenin teknolojiye ulaşım olanaklarını tıkamaya çalışmaktadır.

Günümüzde sermayenin üniversiteyi yönelişi şu alanlarda ortaya çıkmaktadır.

- Bir hizmet üretim alanı olarak üniversite
- Teknoloji üretim alanı olarak üniversite
- İdeoloji üretim alanı olarak üniversite

Üniversite yoğun kaynak tüketen önemli bir hizmet üretim alanıdır. Sermaye yoğunluğunun günümüzdeki aşamasına henüz ulaşmamış olduğu dönemde kamusal kaynaklardan beslenen eğitim hizmetine sermaye artık bir yönü ile israf olarak, diğer yönü ile de yeni faaliyet ve kar alanı olarak bakmaktadır. Eğitimin özelleştirilmesi ya da ticarileştirilmesi talebinin çok önemli bir nedeni budur. Ancak, özelleştirme talebinin boyutu bütçede kaynak tahsisinden çok, hizmetin görülmesi aşamasını kapsamaktadır. Başka bir deyişle, bütçeden ayrılan kaynaklara sermaye tarafından fazlaca itiraz edilmeden, hizmetin kamu kesimi yerine özel kesim içinde üretilmesi talep edilmektedir. Doğal olarak, bu proje zamanla kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yükselmesine göz yumacak ya da kupon sistemi gibi yöntemlerle eğitim hizmetinin bedelinin özel finansmana kaydırılmasına yönelecektir.

Üniversitelerin finansman yöntemleri arasında sunulan kupon sistemi, maalesef, bu kurumların ticarileştirilmesi yönünde atılmış aldatmacalı bir yöntemdir. Kupon sisteminde öğrencilere borçlanma karşılığında kupon verilmekte ve öğrenci bu kuponla üniversite maliyetini karşılamaktadır. Mezuniyetten sonra sağladığı kazançla kupon bedellerini geri ödemekle yükümlü olan öğrenciler, böylece tüm maliyete katlanmış olmaktadır. Görüldüğü gibi, bu süreç içinde tüm maliyet öğrenciye yıkılmaktadır. Ancak, kupon yolu ile borçlandırılan öğrenci, ileriki döneme yönelik geri ödeme yükümlülüğünü gerçek boyutu ile algılayamadığı için, böylesi bir fiyatlamaya karşı çıkmamaktadır. Şu halde, kupon sistemi de bir tür özelleştirme olduğu halde, maliyetleri ileriye attığından dolayı öğrenci tepkisini köreltmektedir.

Günümüzün hakim iktisat düşünce sistemi içinde, yükseköğretim alanı ticari bir alan olarak algılanmakta ve bu alandaki rantların sömürülmesi amacı ile yükseköğretim hizmetinin üretiminin özel ellere bırakılması talep edilmektedir. Teknoloji üretim alanı olarak görüldüğü biçimi ile üniversite ve bağlı araştırma kurumları, çeşitli sermaye çevrelerince hakimiyet ilişkisi içinde etki altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, üniversite sanayi işbirliğinin objektif ve açık ortamda değil, fakat birebir ilişki düzeni içinde yürütülmesi amaçlanmaktadır. Bunun anlamı, bilimsel araştırmaların var olan sermaye hegemonyası altında ve sermayenin yönlendirici biçimi içinde yürütülmesidir. Böyle bir ilişkide açıktır ki, üniversite ya da araştırma kurumunun özerkliğinden ve bilimsel özgürlükten söz edilemez.

Sermayenin üniversite ve araştırma kurumları üzerindeki hakimiyeti, ne gariptir ki, tüm maliyetleri karşılayarak da gerçekleştirilmemektedir. Sermaye, çoğu durumda projeye hakim olarak, maliyetlerin bir bölümünü karşılamakta, geri kalanını ise kamu kaynaklarına yıkmaktadır. Böylece sermaye maliyetin bir bölümünü yüklenirken, tüm sonuca hakim olmaya çalışmaktadır.

Üniversite ve araştırma kurumlarının sermaye tarafın-

dan denetlenmesinin en ciddi nedenlerinden biri ise, bu kurumların ideoloji üretebilen etkili araçlar olmalarından kaynaklanmaktadır.

Üniversite gerek somut meslek konularını işlerken, gerek akademik araştırmalarını sürdürürken var olan toplumsal yapılar ve ideoloji biçimlenmelere alternatif üretme konumunda güçlü bir kurum niteliğinde ortaya çıkmaktadır. Sermaye hakimiyeti altındaki dokularda oluşan toplumsal ideoloji sermaye ve üretim ilişkisini korumaya yönelik gelişip işlev görürken, üniversite bu hakim ideolojiyi sorgulayarak demokratik işleyiş bakımından, toplumun önünü açmaya çalışırken, var olan sermaye ideolojisi ve hakimiyeti ile çatışmaya girmiş olur.

Üniversitenin sermaye ideolojisinin yeniden üretilmesine ve yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyeti sermaye hakimiyetinin fevkalade düşük bir maliyetle toplumda yerleşmesine hizmet ediyor olduğu halde, üniversite tarafından girişilen sermaye karşıtı herhangi bir mücadele, açıktır ki, sermayenin çıkarına ters düşer. İşte üniversite özerkliği ve bilimsel özgürlük böyle bir ters ilişki nedeni ile sermaye ideolojisine aykırıdır.

Üniversite ile sermaye arasındaki bu mücadele hemen her çağda sürmüş olmakla beraber, farklı toplumlarda ve farklı dönemlerde ciddi farklılıklar gözlenmiş ve gözlenmektedir. Günümüzün ileri toplumlarında, çeşitli toplum katmanları arasındaki farklılık, kalkınmış olan ülkelerdeki kadar keskin olmadığından dolayı, toplumsal sorunların şiddeti de hafif olmaktadır. Hatta ileri toplumlar teknolojiye ileri olduklarından ve bu toplumlarda gerçekleştirilen teknolojik aşamaların ve yenilenmelerin başka toplumlardaki ile karşılaştırılarak değerlendirilmesinin söz konusu olamaması, sermaye ile üniversite arasındaki bire bir ilişkinin teknolojik ilerlemede tüm potansiyellerin kullanılmaması olasılığının algılanmasını engellemektedir. Örneğin, bilgisayar alanında bir firma lider konumuna geçip, ilgili alan araştırmalarını tekeline aldığı zaman, bu koşullarda gerçekleştirilen ilerleme, rakiplerin bulunmaması nedeni ile, mutlak iyileşme olarak algılanarak, araştırmaların rekabetçi bir ortamda yapılması halinde ortaya çıkabilecek daha avantajlı sonuç gözardı edilebilir.

Buna karşın Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerde toplumsal sorunlar çok daha derin ve keskin olduğundan dolayı, üniversite önünde çok farklı ideolojik açılımlar söz konusu olmaktadır. Söz konusu farklı açılımlar, gelişmekte olan ekonomilerdeki akademisyenleri, gelişmiş ülkelerdeki meslektaşlarından çok daha özgün ve özgür alanlara iterken, tam da bu nedenden dolayı, üzerlerindeki baskının da yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Nitekim Türkiye'de 1980 projesi ile yükseköğretim alanında yaşanan YÖK uygulamasının üniversiteleri tek tipleştirme çabası böyle bir denetim kurma politikasının bir aracıdır (Hatipoğlu, 1996). Gelişmiş zengin ekonomilere baktığımızda ise, çok güçlü sermaye hegemonyasının hemen tüm toplum dokularına hakim olduğunu ve akademik faaliyetlerin

böyle bir hegemonik ağ içinde yürütüldüğünü görmekteyiz. Bunun yanında, bu ekonomilerin kendi eğitim sistemini yeterli kaynakla besliyor olması da muhalif seslerin yükselmesini önemli boyutta engellemektedir. Bu nedenlere bağlı olarak, aslında oldukça güçlü bir hegemonik ilişki içinde bulunan gelişmiş ülke akademisyenlerinin yanlış bir algılama ile, gelişmekte olan ekonomilerdeki meslekdaşlarından daha özgür olduğu düşünülür. Oysa, eğer bu sav doğru olsa idi, gelişmiş ülke iktisatçıları dünyadaki yoksulluk sorununa karşı daha duyarlı olurdu ya da ozon tabakasının delinmesi pahasına sermayenin kazancına katkı yapma eğilimi içine girmezdi.

Sermaye-üniversite çatışmasında üniversitenin zayıf düştüğü ve bu yolla sermayenin üniversiteyi denetlediği en etkili yol, yukarıda da belirtildiği gibi finansman yöntemidir. Zira Türkiye’de görüldüğü gibi, üniversite üzerinde kurulmaya çalışan fiziksel hakimiyet ciddi tepkilere neden olmakta ve bu yolla fazlaca da başarılı sonuç alınamamaktadır. Aslında gelişmiş ülkelerde üniversiteler üzerindeki sermaye hakimiyeti de aynı yolla, yani üniversite-sermaye işbirliği sloganı altında, aslında üniversite ve araştırma kurumlarını doğrudan sermayenin hegemonyası altına sokan finansman mekanizması ile kurulmuştur.

Üniversitenin finansmanının kamusal kaynaklardan yapılması, hem öğretim elemanlarının görece daha özgür olmasına, hem de öğrencilerin toplumun oldukça geniş açılımlı çeşitli katmanlarından gelmesine neden olmaktadır. Böylece, tüm üniversite bileşenlerinin görece özgürlüğü sağlanarak, kurum olarak üniversitede idari özerklik ortamı yaratılmış olur.

Üniversitenin mali kaynağını kamu kesiminden alması idari özerkliğine engel olmadığı gibi, tam da tersine, idari özerklik, kamu kesiminden sağlanan kaynakların kullanımı konusunda üniversiteye gerekli hareket alanı sağlar. Teknik ve teorik olarak, üniversite idari özerkliğe sahip olmakla birlikte, mali özerkliğe sahip olmamalıdır. Bunun nedeni mali özerkliğin tanımı ve işleyişinde yatmaktadır. Mali özerklik demek, idarenin kendi mali kaynaklarını yaratması demektir ki, böyle bir yaklaşım üniversitede eğitim ve araştırmanın piyasaya yönelik bedel karşılığı yapılması anlamına gelir. Böyle bir finansman yönteminde üniversitelerin ve araştırma kurumlarının çalışma doğrultularının piyasa güçleri, yani sermaye tarafından denetleneceği açıktır. Kendi özerklik çerçevesinde piyasa ortamına itilen üniversitelerin ve araştırma kurumlarının kendi ilkeleri doğrultusunda davranacaklarını savlamak ise, kurumlar arasında oluşacak rekabet nedeni ile söz konusu olamaz. Zira, kendi ilkeleri doğrultusunda davranmayı yeğleyen bir kurum, diğerlerine göre mali açıdan geri kalmış olacağından dolayı, hiçbir kurum böyle bir riski yüklenemez. Bu durumda risk almamak demek ise, sermayenin yönünde hareket etmek demek olacaktır. Görülüyor ki, ticarileştirilen üniversitelerin sermayeye yönlendirilmesinin çok etkili bir aracı da bu kurumlar arasında etkili bir rekabet ortamı yaratmaktır. Açık ki, böyle bir durumda

bilimsel özgürlükten bahsedilemez. Üniversitelerin ve onlara bağlı araştırma kurumlarının sermaye doğrultusunda, bilimsel alanda gelişebilmeleri, onların finansman yöntemleri ile sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Üniversite özerkliğini en fazla sağlayabilen finansman yönteminin ise kamusal finansman yöntemi olduğu ortadadır. Bu nedenle üniversite katma bütçe ile yönetilir.

Sermayenin, araştırmalar için kamu kesimini aradan çıkarıp, finansmanın bir bölümünü sağlayarak tüm araştırmaya hakim olması, idari özerkliği ve bilimsel özgürlüğü ortadan kaldırır.

Akademik personelin yarı zamanlı statüde çalışması, onun faaliyet özgürlüğüne kısıtladığı sürece, bilimsel özgürlüğe vurulmuş bir darbe niteliği taşır. Akademik personelin yarı zamanlı çalışması, akademik faaliyetlerin bir bölümünün, belki de çok etkili bir bölümünün, piyasa tercihleri doğrultusunda yapılıyor olmasının bir göstergesidir. Bu nedenle, akademik personelin tüm gelirinin genel finansmandan ve makul düzeyde karşılanması, bireysel açıdan akademik özgürlük için kaçınılmaz bir koşuldur.

Öğrenciler açısından incelendiğinde, üniversitenin mali bağımsızlığı ve eğitim hizmetinin bedelsiz ve kamusal sunum yönteminde yürütülmesi, öğrenci bileşimini de etkiler. Açık ki, finansman yöntemi, sadece akademik kadro için değil, eğitimin diğer bir bileşeni olan öğrenciler için de önemli bir süzgeç rolü görmektedir. Öğrenciye yüklenen bedel yükseldikçe, üniversiteye toplumun üst gelir dilimlerinden gelen öğrenci oranı da, buna bağlı olarak, yükselir. Böylece, üniversitelerde işlenen konularda öğretim üyesi öğrenci uyumu sağlanmış olur. Başka bir deyişle, üniversitenin sermaye ideolojisini koruması ve yayması, salt öğretim elemanlarının finansal açıdan sermaye ile ilintilendirilmesi yöntemi ile değil, aynı zamanda öğrencilerin de toplumun yüksek gelir dilimlerinden gelmesi ile de olası görülmektedir. Aksi halde, sadece öğretim elemanlarının sermaye ile ilintilendirilmesi, üniversitede işlenen konularda, yani var olan sermaye ideolojisinin yeniden üretilmesinde öğretim elemanı-öğrenci uyumu tam olarak sağlanamaz ve bu farklılık ciddi sorunları, hatta çatışmaları dahi gündeme getirebilir.

Üniversitenin, akademik kadrosu ve öğrenci bileşeni ile özerk olması, üniversite kurumlarının toplumlara karşı sorumlulukları ve toplumların demokratik açılımı açısından fevkalade önemlidir. Üniversite beşeri sermaye üretirken de, araştırmalarını sürdürürken de, var olan düzeni eleştirme ve topluma alternatifler sunma konumunda olmalıdır. Üniversitenin topluma karşı demokratik işlevi, toplum üzerinde çöreklenmiş olan hakim ideolojiye karşı çıkması ile olasıdır.

Üniversite özerkliği ve hizmetin finansmanı konusunda karşılaşılan açmaz, kamusal finansmanın görece en yüksek derecede idari özerklik ve bilimsel özgürlük ortamı yara-

ıyor olması yanında, devletin niteliği ve hakim ideolojinin siyasal temsilcisi olması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu açmaz, gelişmekte olan ülkelerde çok daha belirginleşmektedir. Türkiye'nin üniversite özerkliği ve bilimsel özgürlük konusunda duyduğu temel rahatsızlık da buradan kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Üniversite ve yüksek araştırma kurumları topluma sadece beşeri sermaye üreten kurumlar olmayıp, aynı zamanda ve beşeri sermaye üretiminden daha da önemli olarak düşünce sistemlerini yeniden üreten merkezlerdir. Bu yönü ile varolan hakim ideoloji ile daima çatışma halinde olabilen üniversiteler güçlü kesimler ve siyasal organlar tarafından denetim altına alınırlar. Söz konusu denetim başlıca iki biçimde gerçekleştirilebilir. Birincisi, üniversiteleri idari vesayet altına almak; ikincisi ise, üniversiteleri ticarileştirerek, piyasa güçlerinin denetimine terketmek biçiminde gerçekleşir. İdari vesayet ve baskı rejimi genellikle tepki çeken bir doku oluşturduğundan dolayı, çağdaş toplumlarda fazla rağbet görmez. Buna karşın, mali denetim üniversiteler üzerinde çok daha rafine ve algılanması güç bir denetim ilişkisi kurduğundan dolayı, günümüzde çok da farkedilmeden sıkça kullanılan bir mekanizmadır. Bu nedenle, üniversite özerkliğinden konuşulduğunda, finansman yönteminin ihmal edilmesi söz konusu olamaz.

Üniversiteler ve bağlı araştırma kurumları beşeri sermaye üretim işlevleri yanında, ideoloji üreten kurumlar olarak da işlev gördüğünden dolayı, toplumsal güçler tarafından denetlenme tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Aynı zamanda ağır mali kaynaklara gereksinme gösteren üniversitelerin biçimlenmesi, sermayenin devinimi ve organik bileşimine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu yönü ile üniversiteler, bir bakıma toplumun bir tür üst-yapı kurumu, diğer bakımdan ise, sermayeye teknoloji üreten alt-yapı kurumu olarak şekillenmektedir. Üretim sürecinde üniversite tabanını birebir ilişki içinde kullanan sermaye, ideolojisini topluma ışınlamada da üniversiteyi etkili bir ajan olarak kullanmak eğilimi içindedir. Böylesi karmaşık ikili ilişkidir ki, sermayenin devinimi doğrultusunda üniversitenin de şekillenmesini gerçekleştirmektedir. Şu halde, üniversite özerkliği gibi konular tartışılırken, salt üniversiteyi ele almak fazla doğru olmamakta, onu, sermayenin biçimlenişinin etki alanı içinde şekillenen bir kurum olarak görmek daha gerçekçi ve açıklayıcı olmaktadır. Üretim yöntemi ise, doğal olarak bazı yan ve ikincil etkileri yanında, tüm bu karmaşık oluşumların yönlendiriliş aracından başka bir şey değildir.

Sermaye devinimi doğrultusunda yönlendirilen üniversite yapısı ve işlevi de, açıktır ki, zamanla paralel değişime uğramıştır. Teknoloji-yoğun çağdaş kapitalizm bağlamında, üniversitelerin işlevleri arasında teknoloji üretimi beşeri sermaye üretimi aleyhine alan kazanmış bulunmaktadır. Sermayeler arasındaki mücadele, üniversiteleri teknoloji üreten üniteler olarak, mikro düzeyde denetim altına almayı gündeme getirmiş bulunmaktadır. Bunun

yanında, toplumda varolan sermaye ideolojisini yeniden üretme ve yayma işlevini de gören üniversitelerin, makro düzeyde denetim altına alınması da sermaye ve hakim toplumsal dokular açısından bir gereksinme olarak ortaya çıkmıştır. Bu gereksinme, topluma, üniversite-sanayi işbirliği fikri olarak yansıtılmıştır.

Üniversite-sanayi işbirliği fikri ve uygulamasının altında üniversiteleri ve onlara bağlı araştırma kurumlarını, finansman yönteminin gizliliği altında, piyasanın ve dolaşısıyla sermayenin denetimi altına sokma amacı yatmaktadır.

Piyasa finansmanı yöntemi hem akademik kadro, hem de öğrenciler üzerinde süzgeç ve yönlendirme işlevi görmektedir. Bağımlı finansman yöntemi ile desteklenen akademik kadrolar, var olan sermaye ideolojisini yaşatıp yeniden üretmeye yönlendirilirken, aynı anda öğrencilerin gelir düzeyleri de denetlenmiş olmaktadır. Akademik kadroların denetlenmesi ile sistem ideolojisinin yeniden üretim ajanlarının; öğrenci bileşiminin denetlenmesi ile de üretilen ideolojinin gelecek nesillere taşıyıcılarının oluşturulması amaçlanmaktadır.

Toplumsal sorumlulukları açısından üniversitelerin ve bağlı araştırma kurumlarının işlevlerini yerine getirmeleri, bu kurumların genel finansman yöntemi ile desteklenen, idari özerkliğe sahip kurumlar olmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle, üniversitelerin ve bağlı araştırma kurumlarının finansman yöntemleri, üniversite özerklik açısından hayati öneme haiz bir konudur.

KAYNAKLAR

Samir A., (1999), Küreselleşme ve Kapitalizm, (Türkçesi: Vasif Erenus), sarmal Yayınları, İstanbul.

Becker, Gary S., (1975), Human Capital, 2nd ed., NBER, New York.

Blaug, Mark, Economics of Education,

Hatipoğlu T., (1996), "1933 Üniversite Devrimi, Malche Raporu ve YÖK". 2. Üniversite Kurultayı, Sarmal Yayınları, İstanbul, 96-102.

Gürüz K., Şuhubi E., Şengör AM., C. Türker K., Yurtsever E., (1994), Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji, TÜSIAD, İstanbul.

Musgrave RA., Musgrave PB., (1989), Public Finance in Theory and Practice, 5th ed. Irwin, New York.

O'Connor, James, (1973), The Fiscal Crisis of the State, St. Martin's Press, New York.

Stiglitz, Joseph, (1988), Economics of the Public Sector, 2nd ed. Norton, New York.